

УДК 378. 14. 034: 37 (091)

Ірина Гриценко

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті сформульовані мета, завдання, зміст, етапи і умови ефективності процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студента. Організація цього процесу повинна здійснюватися з урахуванням специфіки ціннісних орієнтацій студентства, які обумовлені його віковими і соціокультурними особливостями. Доводиться необхідність інтеграції професійної підготовки фахівця, становлення його духовно-моральної особистісної культури і реальної життєдіяльності, що відповідає інноваційним освітнім тенденціям, обумовленим входженням України у світовий освітній простір.

Ключові слова: студент, особистість, становлення, духовно-моральна культура, освітній процес.

В статье сформулированы цель, задачи, содержание, этапы и условия эффективности процесса педагогического обеспечения становления духовно-нравственной культуры личности студента. Организация этого процесса должна осуществляться с учетом специфики ценностных ориентаций студенчества, которые обусловлены его возрастными и социокультурными особенностями. Раскрывается необходимость интеграции профессиональной подготовки специалиста, становление его духовно-нравственной личностной культуры и реальной жизнедеятельности, что соответствует инновационным образовательным тенденциям, обусловленным входением Украины в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: студент, личность, становление, духовно-нравственная культура, образовательный процесс.

The article defines the purpose, objectives, contents, stages and conditions to ensure the efficiency of the pedagogical formation of spiritual and moral culture of the individual student. The organization of this process should take into account the specifics of the value orientations of students, which are due to his age and socio-cultural features. It reveals the need for the integration of professional training, the development of his personal spiritual and moral culture and real life activity that corresponds to the innovative educational trends caused by the entry of Ukraine into the world educational space.

Key words: student, personality formation, spiritual and moral culture, educational process.

Гуманізація як одна з тенденцій трансформації сучасного суспільства, викликана до життя зростанням ролі людського фактора в умовах соціокультурних та економічних викликів сучасності, обумовлює актуальність проблеми становлення духовно-моральної культури особистості студентів – майбутніх фахівців. Навчальні заклади різних типів чекають сьогодні вчителя, спроможного не лише до трансформації знань та умінь в певній області науки, але й до глибокого аналізу та оцінювання реально існуючих явищ, до постійного збагачення власного педагогічного досвіду, з чіткими світоглядними позиціями, з високим рівнем сформованості національної свідомості, духовно-моральної культури.

Про актуальність дослідження також свідчить увага, що на державному рівні приділяється духовно-моральному вихованню студентів. І це не випадково, оскільки, як зазначає В. Кузь, «...всі ми стали заручниками цивілізаційного процесу. Сучасне людство, на тлі високих досягнень науки все більше втрачаючи духовні цінності, невпинно рухається до певної моральної деградації. Тому йдеться про порятунок цивілізації, і найперше – духовний» порятунок [5, с. 143].

Проблема формування морально-духовної культури особистості була в центрі уваги ще на початку ХХ ст. Серед дослідників варто виокремити В. Вернадського, М. Бердяєва, В. Соловйова, П. Флоренського, В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Рубінштейна та ін. Теоретичне обґрунтування значущості виховання духовних цінностей у студентській молоді здійснили І. Бех, В. Бондар, Є. Бондаревська, М. Боришевський, І. Зязюн, А. Капська, В. Кірсанов, О. Олексюк, Г. Сагач, О. Сухомлинська, Т. Тюріна, Г. Шевченко та інші. М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Біблер, Н. Крилов та ін. довели, що виховання духовно-моральних цінностей дозволяє вирішити актуальне завдання педагогічної науки – спонукати особистість до саморозвитку і самовдосконалення на основі розрізнення добра і зла, допомогти їм вибрати ціннісні орієнтири моральної поведінки. Окремі аспекти проблеми людини та її духовних цінностей були розглянуті в дисертаційних дослідженнях (О. Баришнікова, Г. Гуменюк, І. Гущина, О. Зубарева, Н. Караульна, Л. Міллер, О. Омельченко).

Аналіз наукової літератури дозволяє виявити значущі тенденції в сучасній теорії і практиці духовно-морального виховання студентів. Це організація освітнього процесу, що базується на принципах системного, особистісно-діяльнісного, антропологічного, культуротворчого, аксіологічного, онтологічного підходів та враховує взаємообумовленість процесів особистісного та професійного становлення молодого фахівця; визнання найважливішими критеріями духовно-морального становлення прагнення до духовного та морального загальнолюдського ідеалу; інтеграція наукових досягнень сучасної педагогіки з ідеями філософської та психолого-педагогічної вітчизняної думки дореволюційного періоду; активне звернення до вітчизняної та зарубіжної гуманістичної філософії, психології

та інших наукових дисциплін про людину.

Метою статті є визначення цілей, завдань, змісту, етапів і умов ефективності педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів у контексті сучасних інноваційних освітніх підходів.

Аналізуючи погляди провідних вчених на проблему духовності людини, варто зазначити, що всі вони єдині в тому, що духовність – це внутрішній духовний стрижень людини, його моральний абсолют. У науковій літературі присутнє світське та релігійне тлумачення поняття духовності. Однак, не зважаючи на певні розбіжності у трактуванні цього поняття, представники матеріалістичного та ідеалістичного напрямків надають великого значення й необхідності в житті людини таким важливим людським якостям як доброта, гуманність, надія на краще, щастя, і виступають проти негативних явищ суспільства – вбивства, крадіжки, брехні тощо. Однак вони пропонують свої механізми реалізації духовності. Віруючі вважають, що ідеальне суспільство без Бога неможливе, атеїсти ж впевнені, що забезпечити духовне формування особистості можна суто людськими засобами й силами [9].

Якщо ж дотримуватися аксіологічного підходу, то доцільно зазначити, що духовність – це рівень сформованості морально-естетичного ставлення людини до дійсності, найвищим виявом якого є загальнолюдські цінності: істина, свобода, добро, краса. Виходячи з цих міркувань, можна зазначити, що духовність є поліаспектним поняттям у своїй змістовій характеристиці. Зрозумілим є і те, що духовність – це не якась особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан, що протікає на тлі позитивної діяльності людини й характеризує її як цілісну особистість [9].

Важливим в контексті з'ясування поняття «духовність» є визначення поняття «духовна культура особистості». На думку М. Савчина, духовна культура особистості має такі складові: інтелектуальна (знання, мислення); моральна (честь, гідність, культура почуттів, статеві культура); культура спілкування; національна культура та національна самосвідомість; художньо-естетична; християнська морально-етична; родинно-побутова; політична; правова та екологічна культура особистості [7].

Аналіз проблеми становлення духовно-моральної культури особистості [3] дозволив зробити висновок, що даний процес може здійснюватися тільки за умови активної участі в ньому самої особистості. Суб'єктна природа даного процесу, а також його складний характер вимагають істотного коректування ролі педагога в ньому. Ця роль не може бути сформульована в традиційному вигляді як організація відповідного педагогічного процесу і управління ним, але, виражена в більш адекватній формі, являє собою педагогічне забезпечення процесу становлення духовно-моральної культури особистості студента, інтегрованого з його

професійною підготовкою.

Відповідно, метою педагогічного забезпечення формування духовно-моральної культури студента в освітньому процесі виступає підготовка фахівця, який володіє духовно-моральними якостями та компетенціями, необхідними для кваліфікованої професійної діяльності. Ці компетенції є основою для свідомого саморозвитку майбутнім вчителем свого духовно-морального потенціалу в напрямку особистісно-професійної самореалізації.

Ґрунтуючись на сутнісних засадах процесу становлення духовно-моральної культури особистості, нами визначені наступні завдання педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів:

1) організація освітньої діяльності студентів, яка поєднує індивідуалізоване (з урахуванням індивідуальних задатків кожного студента) і системне (в системній, об'єднаній духовним началом єдності) становлення їх особистісних професійно значущих людських духовно-моральних якостей;

2) створення освітніх ситуацій, що вимагають орієнтації в духовно-моральних цінностях і сенсах, їх вибору і творення, що співвідносяться з надіндивідуальним ідеалом, який відображений у національній та загальнолюдській культурі;

3) організація освітнього середовища для продуктивного спілкування та взаємодії студентів з іншими людьми і світом у процесі творчої діяльності – навчальної, науково-дослідної, соціально-культурної та, власне, педагогічної [1].

Слід розрізняти зміст становлення духовно-моральної культури особистості студента і зміст педагогічного забезпечення даного процесу. Зміст становлення духовно-моральної культури особистості студента складають вкорінені у світській і релігійній культурі, виражені у різних її формах національні і загальнолюдські духовно-моральні цінності і їх особистісні смисли. Зміст процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студента складається з освітніх ситуацій, в яких студенти здійснюють суб'єктну діяльність щодо осмислення і вибору цінностей особистісно-професійної самореалізації в контексті національної і загальнолюдської культури.

Етапи процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів визначені відповідно до принципів їх духовно-морального виховання, а саме принципів цілепокладання (дієво-образного, дієво-розумового, дієво-сміслового, дієво-практичного), актуалізації, занурення, дії [6].

В якості початкового етапу процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів пропонуємо розглядати етап актуалізації, сутність якого у пробудженні свідомості суб'єкта освіти, осмисленні і переживанні зв'язку свого життя з життям

природи та суспільства. Для цього є слушним дієво-образне цілепокладання освітнього процесу, яке організовує рух свідомості студента від вроджених поведінкових реакцій до цінностей культури, в яких відображений духовно-моральний досвід людства. На етапі дієво-розумового цілепокладання, де головною стає дієва думка, що спонукає до дії, формується інтелектуальна активність студента в таких видах діяльності, як побудова асоціативних схем, конструювання, проектування, моделювання та ін.

На етапі дієво-сміслового цілепокладання студенту відкриваються загальнолюдські цінності, що стимулює усвідомлення та переживання цінностей життя – сімейних, професійних та ін., а також розуміння поняття вічного, абсолютного, всесвітнього.

На етапі дієво-практичного цілепокладання студент співставляє свої, індивідуальні цілі та цінності з цілями та цінностями навколишнього середовища, проектує втілення своєї індивідуальності у реальне життя в процесі освіти, створює свій цілісний внутрішній особистісний світ.

На етапі занурення студент повинен відчувати себе частиною світу природи і людської культури, занурившись у простір зв'язків і відносин. На дієвому етапі студент не тільки виконує конкретні дії, але й будує своє індивідуально-особистісне мікросередовище, яке здатне адаптуватися до цілісного макросередовища суспільства. На цьому етапі освіта відтворює диференціацію суспільства на мікроколективи з розподілом ролевих функцій («організатор», «виконавець» та ін.) та притаманними відносинами і взаємодіями, в яких формується духовно-моральна культура студента.

Основним завданням всіх етапів педагогічного процесу є формування та виявлення суб'єктом освіти внутрішніх глибинних зв'язків його індивідуальної свідомості із загальнолюдськими цінностями, смислами, що сприяє не тільки особистісному, але й професійному становленню студента [2].

Організація процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів повинна здійснюватися з урахуванням передумов, пов'язаних зі специфікою ціннісних орієнтацій студентства, які обумовлені його віковими і соціокультурними особливостями.

Особливості розвитку особистості в період студентства ставали об'єктом уваги Є. Бондаревської, А. Задорожної та ін. Спираючись на позиції вчених, можна визначити такі передумови педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів. Це сензитивність студентського віку для ціннісно-орієнтованого саморозвитку, пошук свого місця в житті, визначення власної життєвої та професійної стратегії, значна активність, достатньо високий рівень інтелектуального, особистісного та культурного розвитку, готовність інтегруватися в глобальну спільноту людей, мобільність, свободолюбство, демократичність, здатність до творчості і до критичної оцінки того, що

відбувається, прагнення проявити свою власну позицію, інтерес до нової інформації та уміння знаходити її з використанням новітніх інформаційних технологій, практична життєва орієнтація. Значна частина студентів визнає особистісну важливість пошуку власної індивідуальності, взаємин з батьками, питань любові і створення сім'ї, відносить до найбільш цінних людські якості, які є показниками високої моральної та духовної культури особистості – чесність, відповідальність, цілеспрямованість, дисциплінованість, почуття власної гідності і повагу до інших людей, здатність до співпереживання, милосердя[1].

У той же час, багато студентів не вважають важливими відносини з однокурсниками і викладачами, не відчують потреби у творчості, не надають уваги питанням проведення дозвілля та турботи про здоров'я. Патріотизм (після сплеску Майдану), громадянськість, екологічна грамотність, культура, мистецтво як явища суспільного життя також мало цікавлять сучасну молодь. У зв'язку з цим виникає необхідність звернути особливу увагу на педагогічні умови, які можуть забезпечити ефективність становлення духовно-моральної культури особистості студента у освітньому процесі ВНЗ.

Грунтуючись на сутнісній характеристиці становлення духовно-моральної культури особистості, на сформульованих вище цілях і завданнях педагогічного забезпечення даного процесу та враховуючи сучасні підходи до освіти, виявлено наступні умови ефективності процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної культури особистості студентів.

Потрібні раціональний відбір навчального матеріалу, що має моральну спрямованість, інтеграція науково-професійного та духовно-морального змісту освіти, що досягається через інтеграцію пізнавального і ціннісного компонентів в структурі навчальних предметів, інтеграція когнітивної діяльності та морально-ціннісних орієнтацій свідомості в освітньому процесі, зокрема використання методів пошукового, проблемно-діяльнісного та особистісно орієнтованого навчання, стимулювання морально спрямованої творчої активності [4].

Базою освіти повинні бути характерні риси національного виховання: духовність (особлива увага людини до сфери абсолютного, вічного), відкритість (здатність української культури та освіти сприймати зовнішні впливи, духовно збагачувати і перетворювати цінності, зберігаючи свою ідентичність), традиційність (опора на традиції культури та освіти). Важливою умовою є формування та розвиток соціокультурного середовища ВНЗ, структурними елементами якої є освітня, наукова, інформаційна, комунікативна, управлінсько-координаційна діяльність та організація дозвілля, що сприяє активній самореалізації, вдосконаленню у творчості та спілкуванні, надає студентам можливість брати участь у діяльності

творчих та наукових об'єднань та колективів, внаслідок чого розвиваються здібності студентів до творчості [8].

Синергетичним підходом обумовлена також необхідність розмикання освітнього середовища ВНЗ в освітній простір даного міста, регіону, країни, що дозволяє студентам, як представникам університету, вести діалог і взаємодію з іншими освітніми установами, державними і громадськими структурами.

Вивчаючи питання духовно-морального становлення особистості майбутнього вчителя, ми проводили опитування серед студентів-четвертокурсників факультету дошкільної та початкової освіти з метою з'ясування рівня обізнаності й розуміння цієї проблеми. Запитання були такого місту: Визначте критерії, за якими характеризують поняття «духовний світ людини». Які чинники, на Вашу думку, впливають на формування й розвиток духовного світу людини? Аналізуючи відповіді студентів на перше питання, що стосується критеріїв духовності людини, слід зазначити, що 60 % респондентів духовною вважають людину віруючу, освічену, людину мистецтва, емоційну, інтелектуально розвинену; 34 % ототожнили це поняття із поняттями «індивідуальність людини», доброта, співпереживання, милосердя; 6 % не змогли визначитися. Що стосується другого питання, то 35 % респондентів вважають, що на формування й розвиток духовного світу людини впливає сім'я, 20 % – виховання і освіта, 21 % – суспільні умови, 17 % – кіно, театр та інші осередки культури, 2 % – матеріальне забезпечення, 2 % – засоби масової інформації, 3 % – не дали конкретної відповіді.

Варто зазначити також і те, що сьогодні серед молоді спостерігається дві протилежні тенденції у ставленні до проблеми духовності людини: перша характеризується стійким інтересом до національної культури, зростаючим рівнем духовності, друга – упередженістю та байдужістю до соціально-політичних змін у суспільстві. Досвід роботи з молоддю свідчить, що однією з причин негативізму у ставленні до національної культури, проявів бездуховності є нестача знань: історичних, культурологічних, етнографічних, психологічних, педагогічних тощо.

Отже, такий підхід до освіти, інтегруючий професійну підготовку фахівця, становлення його духовно-моральної особистісної культури і реальну життєдіяльність, відповідає інноваційним освітнім тенденціям, обумовленим входженням України у світовий освітній простір. Важливість педагогічного забезпечення процесу становлення духовно-моральної культури особистості студентів бачиться також у тому, що цей процес спрямований не на розвиток у майбутнього фахівця адаптаційних механізмів, а на підготовку молодої людини до морально відповідального, духовно активного вирішення виникаючих проблем в нових, у тому числі нестабільних кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдіянц Г. Г. Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти : Матеріали Четвертих Ірпінських міжнародних науково – педагогічних читань. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2006. – 494 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: моногр. / М. Й. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
4. Караульна Н. В. Духовність як чинник самовизначення людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / Н. В. Караульна. – К., 2000. – 18 с.
5. Кузь В. Г. Освіта і школа ХХІ ст. / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 1. – С. 143–150.
6. Кучерявий О. Г. Духовно-моральна домінанта структури і змісту національного виховання: аксіологічний, цілісний та особистісно орієнтований підходи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/domtp/2009_4/Kucher.pdf
7. Савчин М. Духовний потенціал людини / М. В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. – 508 с.
8. Омельченко О. П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі: Автореф. дис.канд.пед.наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.
9. Петрук Л. П. Духовно-моральне становлення особистості майбутнього учителя в процесі вивчення історії педагогіки [Текст] / Л. П. Петрук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : РДГУ, 2012. – Вип. 5 (48). – С. 35–38.